

SZÍNES KÖVEK, FESTETT KŐIMITÁCIÓK

COLOURED STONES, PAINTED STONE IMITATIONS

LÓVEI PÁL

MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Budapest
az MTA BTK Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport (LP2015-4/2015) tagja
lovei.pal@btk.mta.hu

Összefoglalás

A Római Birodalom legrepresentatívabb épületeinek márvány falburkolatai szolgáltak példaképül a középkor olyan kiemelkedő jelentőségű épületeinek hasonló megoldásaihoz, mint a Hagia Sophia és a Chora-templom Konstantinápolyban, a San Vitale Ravennában, Nagy Károly palotakápolnája Aachenben, a Capella Palatina Palermóban. A porfír császári használata Bizáncban adta az ötletet a kőanyag vörösmárvánnyal való helyettesítéséhez Magyarországon, így az esztergomi Szent Adalbert-székesegyház belső tereinek vörösmárvánnyal való burkolásához a 12. század utolsó negyedében. A drága díszkövekkel történő falburkolatokat már az ókorban is imitálták festett felületekkel például Pompeiben, és a középkorban számos helyen Európa-szerte. A tanulmány néhány festett kőimitációt mutat be a középkori Magyarországról, ezek európai párhuzamaival együtt.

Abstract

The marble covering of the walls of the most representative buildings of the Roman Empire were the models for similar details of such enigmatic buildings of the medieval period, as the Hagia Sophia and the Chora-church in Constantinople (Istanbul), the San Vitale in Ravenna, the palace chapel of Carlemagne in Aachen and the Capella Palatina in Palermo. The imperial use of porphyry in Byzantium provided the inspiration to substitute it with red marble in Hungary, using it to cover the inner surfaces of the Saint Adalbert Cathedral in Esztergom in the last quarter of the 12th century. The wall-covering of expensive decorative stones were also imitated by painted surfaces as far back as ancient times, in Pompei, and in the medieval period in several places in Europe. The paper demonstrates some painted stone imitations in medieval Hungary and their parallels in Europe.

Kulcsszavak: márvány falburkolat, porfír, vörösmárvány, festett kő-imitáció, középkori Magyarország
Keywords: marble covering of the walls, porphyry, red marble, painted stone imitation, medieval Hungary

A középkori Nógrád vármegyében fekvő Gácsfalu (Ógács, Stará Halič, Szlovákia) római katolikus templomának hajójában magasan az északi falba falazva 1350-es évszámú, fekete színű kőtáblán arannyal színezett, össze-vissza betűnagyságú, kuszának tűnő, ugyanakkor szokatlanul díszes formájú gótikus majuszkulákból álló, háromsoros felirat hirdeti, hogy a templomot Tomaj nembeli Dénes fia Tamás fia Tamás mester építtette 1350-ben (1a. kép).¹ A sötét szín nem a kőanyag sajátja, a felület festésének eredménye. Mai megjelenésében a színezés hibátlan volta a közelmúltbeli

¹ MOCSÁRY 1826: I. 104.; ŠAŠKY 1967–1968: 362.; Obr. 8; MMTö 1987: I. 121. (MAROSI Ernő); II. 79. kép; a felirat a rövidítések feloldásával: ANNO D(OMI)NI M° CCC L° MAG(ISTE)R TOMAS FILI(VS) TO(M)E FI(L)II DIO(NISI)I DE G(E)N(ER)E TOMAI HA(N)C S(ANCTI)S(SIMAM) C(ONST)RVI(RE) INCEP(IT) ECCL(ESIAM)

1. kép. Felülről lefelé: a) Gácsfalu (Ógács, Stará Halič, Szlovákia), római katolikus templom, kőtábla építési felirattal, 1350 (fotó: Lővei Pál, 2014); b) Cserkút, római katolikus templom, festett felirat, 1335 (fotó: Kovács Gergely, 2014); c) Cserény (Čerin, Szlovákia), római katolikus templom, felirat a Szent Györgyöt ábrázoló falkép alján, 15. század eleje (fotó: Lővei Pál, 2007); d) Barcelona, Museu Nacional d'Art de Catalunya, festett feliratos tábla a taüllí San Clemente-templomból, 1123 (fotó: Lővei Pál, 2014)

restaurálás eredménye, és réteg- és anyagvizsgálatok nélkül nem állapítható meg, hogy milyen előzményekre megy vissza. A különlegesnek mondható, a táblának a környezetből való kiemelését szolgáló felületkezelés valamiféle történeti volta feltételezhető, mivel évtizedekkel korábban közölt fényképeken hiányosabbnak, azonban némelyik betű aranyos színezésével együtt akkoriban is meglévőnek tűnik.² A hasonlóan párhuzamos feliratsorok alkotta felirat keretelt táblája festett formában jelenik meg a cserkúti római katolikus templom kiterjedt, több periódusú belső kifestésének részeként a diadalív hajó felé néző déli oldalán egy lovasszent, alighanem Szent György alatt. A sorok száma (6) biztos, a fekete alapon fehér betűkkel írt szövegnek azonban csak az eleje értelmezhető, az 1335-ös évszámmal (1b. kép).³ Két évszázaddal korábbi, az elején 1123-as évszámot hordozó, sokkal gondosabban festett párhuzama a katalóniai Taüll San Clemente templomának hengeres oszlopáról került a barcelonai Katalán Művészet Nemzeti Múzeumába, szépen vonalazott, vörösesbarna alapfelületén hat felváltva fekete és fehér betűkkel festett feliratsorral (1d. kép).⁴ A vöröses alap feltételezhető, sok évszázaddal korábbi, bíbor porfír előzményeinek közvetítői a könyvfestészet legdrágább produktumait jelentő díszkódexek keretelt bíbor tükrökre írt, arany vagy felváltva fehér és arany betűs sorok alkotta, csupán a színek és az írás szépségével ható címoldalai lehettek.⁵ Végso soron ritka színezésével a cserkúti felirattükör is valamiféle kőimitációnak tartható.

A feliratos kőtábla helyettesítésének másik módja volt a terrakotta. A Regensburg melletti Prüfening Szent Györgynek szentelt, bencés kolostortemplomának egyik négyzeti pillérébe foglalták be az 1119. évi kolostorszentelésről megemlékező, égetett agyagtábla hordozta feliratot.⁶ A betűket és a keretsáv ornamentális motívumát a még puha agyagba bélyegzőkkel nyomták bele, majd égetés után a sárgás tábla minden második sorát vörösre színezték, a keret is felváltva sárgás és vörös szakaszokból áll. A felirat a felszentelés időpontján és a védőszenten kívül megörökítette a szentelést végző püspökök nevét, valamint a keresztereklyén kívül a főoltárban elhelyezett közel harminc ereklyéhez tartozó szentek névsorát. Az ehhez hasonló, váltakozva eltérő színezésű feliratos táblák esetében is közvetlenül a könyvfestészet példái hathattak.⁷

Az építési, felszentelési feliratokat hordozó kőtáblák zöme mind a Kárpát-medencében, mind Európa-szerte fehér, sárgás, szürkés színű, anyaguk többnyire egyszerű mészkő, homokkő, leginkább Itáliában és Dél-Franciaországban fehér-szürkés márvány. Ehhez hasonlóan a középkori

2 ŠÁŠKY 1967–1968: Obr. 8; MMTö 1987: II. 79. kép.

3 HOKKYNÉ SALLAY 1981: 56.; HOKKYNÉ SALLAY 1983: 229.; PROKOPP 1983: 147.; DERCSÉNYI 1984: 11.; MMTö 1987: I. 121. (MAROSI Ernő); II. 225. kép; a felirat eleje a rövidítések feloldásával: [A]NNO D(OMI)NI MILE(SIMO) CCC° XXX QUIN(T)O ...

4 A felirat eleje: ANNO AB INCARNACIONE D(OMI)NI M°C°XX°III° ...

5 Pl. Szakramentárium, Cambrai, 812 (Cambrai, Médiathèque Municipale, Cod. 164, fol. 35v-36r: Paderborn 1999: 2. 784–787. (Kat.-Nr. XI.3: BRIERBAUER, K.); Graduale és sequentiarium, Regensburg (St. Emmeram), 10. század második fele: Heinrich II 2002: 59, 274–275. (Kat.-Nr. 114: SUCKALE-REDLEFSEN, G.); Abb. 32.

6 KARLINGER et al. 1914: 222.; Abb. 17–18; Ratisbona 1989: 134–135, 368. (Kat. Nr. 70.: MORSBACH, P.); Mönche 2009: 17. (Kat. Nr. 1: BREKLE, H. N.); A felirat eleje a rövidítések feloldásával: ANNO D(OMI)NI M C XVIII IIII ID(VS) MAI C(ON)SECRATV(M) E(ST) HOC MONASTERIV(M) I(N) HONORE S(ANCTI) GEOR(G) II A VENERABILIB(VS) EPIS(COPIS) RATISPON(EN)SI HARTVVICO B B OTTONE CTINT IN P(R)I(N) CIPALI ALTARI DE LIGNO D(OMI)NI RELIQUES S(ANCTE) MARIE AP(OSTO)L(O)R(UM) PET(R)I ET PAVLI AND(RE) MATHEI MARCI EV ...

7 A feltételezhető előképek természetét jelző, azonban későbbi alkotásokra példák: A közvetlenül 1235 után feltehetően Hildesheimben készült ún. Donaueschingeni Psalteriumban táblaszerű elrendezésben arany vonalakkal elválasztott kék, vörös és zöld sávokra írták a fehér betűs sorokat – Stuttgart, Württembergische Landesbibliothek, Ms. Fürstenberg 309, fol. 186r: Naumburg 2011: 2. 1097–1099. (Kat.-Nr. XII.15: WOLTER-VON DEM KNESEBECK, H.); A 13. század első felének vége felé keltezhető Goslari Evangelium egyik oldalán a vörös keretelésű, hasonló beosztású tábla aranyvonalakkal elválasztott kék és vörös sávokból áll, amelyek egy-egy arany betűs feliratsornak adnak helyet – Goslar, Stadtarchiv, Hs. B 4387, fol. 71r: Naumburg 2011: 2. 1139. (JUNG, J. E.); Abb. 3.

2. kép. Siklós, római katolikus plébániatemplom, a szentély falképdísze, 1408 után; felülről lefelé: a) a boltozat nyugati része (fotó: Lővei Pál, 2010); b) lábazati részlet az északi falon (fotó: Lővei Pál, 2006)

templomok festett feliratainak zöme is fehér háttérre íródott, leginkább fekete vagy vörös betűkkel. A cserényi (Čerin, Szlovákia) római katolikus templom hajójában a Szent Györgyöt ábrázoló, Zsigmond kori falkép alján vörössel keretelt, nyújtott táblákon vörös majuszkulák alkotják a kétso-
ros feliratokat (1c. kép).⁸ Feketével fehér alapon festett, hatsoros minuszku-
lás felirat tudatja a sza-
lonnai templom diadalívének a hajó felőli oldalán, hogy a templom falképeit – a diadalív bélletdíszé
kapcsolható ide – 1426-ban Szepesi András festette társaival együtt.⁹ Vörössel keretelt fehér táblák
többsoros, minuszku-
lás feliratokat hordoznak a nyírácsádi református templom ablakai alatt.¹⁰

A festett kőimitációk kedvelt terepe volt a középkorban a bordás boltozatok bordázata. A dí-
szítmód talán leglátványosabb magyarországi emlékeként a bordaelemek valódi kiosztásától
független, sárga, zöld, vörös, barna, szürke, világos barnásszürke „elemek” tagolják a siklósi egy-
kori ágostonos kanonokrendi templom, a jelenlegi plébániatemplom szentélyboltozatának bordáit
(2a. kép). Rajtuk az alapszín világosabb és sötétebb árnyalataival, valamint fehérrel festett, semati-
kus – koncentrikus körök, illetve párhuzamos egyenesek alkotta, félkörös beharapásokkal és sűrű
vonalkázással gazdagított – vonalrajz imitálja a márványok erezetét.¹¹ A ragályi református temp-
lom déli kapujának vörös-fehér sakktáblamintás bélletfestése és a diadalív bélletének hasonlóan
díszített keretsávja¹² olyan, végső soron antik eredetű falburkolatokat imitál (már aligha tudatosan),
mint az egykori lorsche kolostor Karoling-kori – 800 körül emelt – kapuépületének barna és sárgás-
szürke kőlapok alkotta homlokzati mustrája (3a. kép).¹³

A festett kőábrázolások előképeinek túlnyomó része nem magyarországi eredetű volt. A 14–15.
századi falképek színes kozmata kőberakást¹⁴ idéző keretei kifejezetten itáliai példákra mennek
vissza, már az ottani falképek keretezések is imitációk voltak, a középkori Magyarországon pedig
már az itáliai falképfestészet hatott, a megrendelők részéről az eredeti márvány- és porfír-beraká-
sok, burkolatok, keretezések ismerete nélkül. A festett díszítmód emlékeinek száma a középkori
Magyarországon több tucatnyira rúg.¹⁵ A díszburkolatoknak itáliai festészeti emlékre való, a kere-
teknél különlegesebb hatása fedezhető fel egy 1408/10 körül a sienai Taddeo di Bartolo által festett,
szétszóródott oltárból származó, Mária feltámasztását ábrázoló jeleneten,¹⁶ amelyen a kozmata mes-
terek templomi padlómozaikjainak és Róma városi, Róma környéki, 13–14. századi berakásos sír-
emlékeinek a kétféle porfírt is alkalmazó anyaghasználatára köszön vissza egyszerűsített formában: a
mennyből lenyúló Krisztus által magához emelt Mária nagyméretű, sárgás alapszínű sírládájának
oldalát tagoló, négyzetes tükrök felváltva sötétvörös és zöld színűek, a zöld felületen kifejezetten a
zöld porfírra jellemző világosabb szemcsékkel.

A kozmateszk kereteknél Magyarországon sokkal ritkább motívum található a már említett sik-
lósi szentélyben, ahol az északi fal legalsó sávjában egy szürkés színű, befelé rézsűsen mélyülő sza-
lagkeret sötétebb erezzel meglehetősen naturalisztikus módon márványozott, vörös mezőt övez
– az egyértelműen (mész)kő keretbe helyezett, vörösmárványt imitáló felületre két kis fehér kutyát

8 DVOŘÁKOVÁ et al. 1978: 86.; PROKOPP 1983: 147.; MMTö 1987: I. 599. (PROKOPP Mária); a felirat: *ISTVM OPVS SCRIPSIT MAGISTER AVGVSTINVS ...* (DVOŘÁKOVÁ et al. szerint: *HOC SCRIPSIT MAGIS-TER MATHIE...*).

9 SZABÓ 1936: 37. olvasata: *Est constructa per ... et Andream pictores de sce ... domini millesimo quadringentesimo vigesimo sexto ...*; RADOCSAY 1977: 164.; PROKOPP 1983: 182.; MMTö 1987: I. 613. (Sz. ESZLÁRY Éva).

10 JÉKELY & LÁNGI 2009: 277, 278.

11 LŐVEI 1995: 181.; I, VII. tábla.

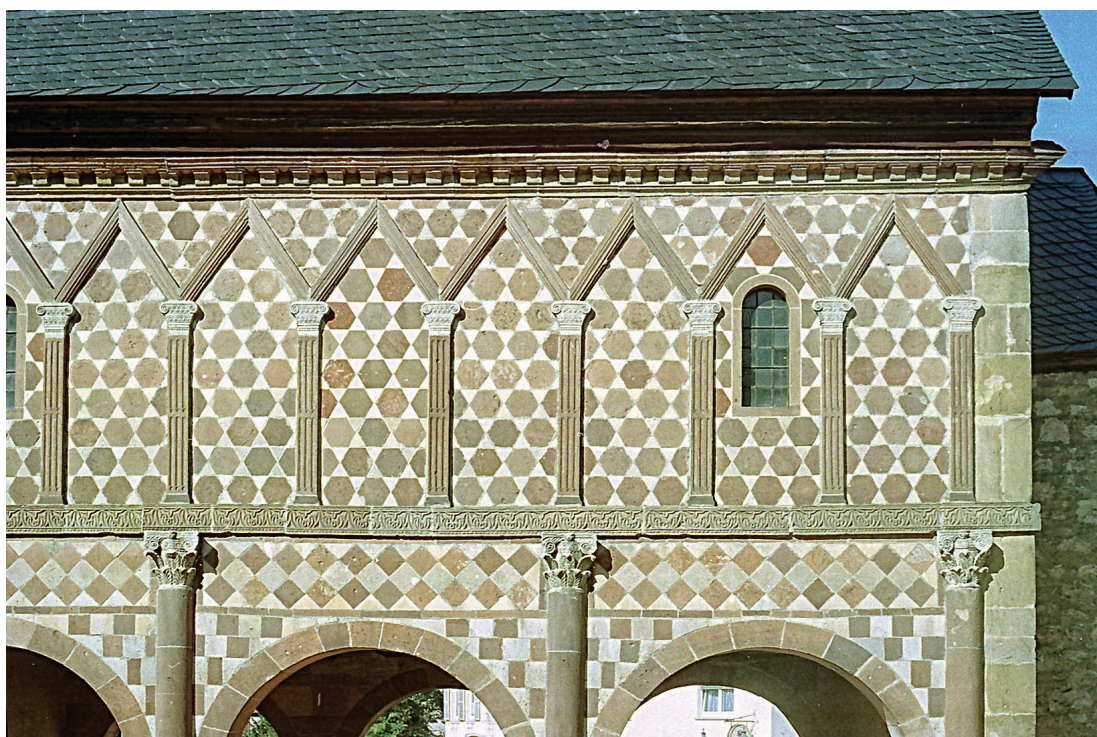
12 JÉKELY & LÁNGI 2009: 381, 387, 389.

13 CONANT 1978: 54.; ill. 16.

14 Például: CLAUSSEN 1987; GARDNER 1990; FAWCETT 1998.

15 A kozmata/kozmateszk díszítések közvetlen említései például: Pécs – MMTö 1987: I. 354. (PROKOPP Mária); Petőszinye (Svinica, Szlovákia) – uo. 475. (PROKOPP Mária); Cserény (Čerin, Szlovákia) – uo. 598. (PROKOPP Mária); Barcaszentpéter (Sînpetru, Románia) – PROKOPP 1983: 105.; Somlósőzlős – uo. 107.; Bádok (Bădești, Románia) – JÉKELY & KISS 2008: 8.; Ragály – JÉKELY & LÁNGI 2009: 381.

16 Musei Vaticani, Inv-Nr. 40169; Konstanzt 2014: 70. (Kat. Nr. 2b: WISCHERMANN, H.).

3. kép. Lorsch, az egykori kolostor kapuépítménye, 800 körül; felülről lefelé: a) homlokzat részlete (fotó: Lővei Pál, 2000); b) az emeleti kápolnatér falfestésének részlete (fotó: Lővei Pál, 2000)

4. kép. Balról jobbra: a)-b) Treviso, székesegyház, porfirtáblákat utánozó falfestés az altemplomban (fotó: Lővei Pál, 2015); c) Amalfi, székesegyház, márványozott festett felület (fotó: Lővei Pál, 1997)

festettek, amelyek egyike a síkbeli rajz és a térbeli elhelyezkedés sajátos elegyítésének eredményeképp részben a keret belső élén, részben rézsűjén áll, míg a másik az odavetett szürkés textílián hever (2b. kép).¹⁷ Világosabb keretű lábazati kőtáblák hasonlóképp festett imitációit őrzi például az észak-itáliai Treviso székesegyházának altemploma, egyértelműen a porfír bíbor és zöld változataira utaló mintázattal (4a-b. kép). A dél-itáliai Amalfi székesegyházában márványt utánozó lábazati festés említhető (4c. kép).

Korántsem a siklói az egyetlen festett vörösmárvány imitáció a középkori Magyarországon. Az esztergomi palotakápolna északi oldalkápolnájának 1340 körüli kifestéséhez tartozó Feltámadás-jeleneten Krisztus vörös szarkofágból kép ki.¹⁸ A füzéri római katolikus templom talán a 14. század első felében készült falképén a szabálytalan háromkaréjos formákkal márványozott, vörös-rózsaszín sírládából alighanem a Megváltó ágyékkendős alakja emelkedett ki egykor.¹⁹ A petőszinyei (Svinica, Szlovákia) református templom 14. század közepi Utolsó ítélet falképén az egyik halott vörös márvány sírládából éled fel.²⁰ Szék (Sic, Románia) református templomában a főhajó diadalívén az Utolsó ítélet 14. századi jelenetében egy feltámadott imádkozó alakja bukkan ki vörös márványozású sírládából.²¹ Kolozsvári Tamás 1427-es évszámú garamszentbenedeki Kálvária-oltárán a vörös pecsétekkel lezárt sírláda fedlapján keresztül kilépő, feltámadott Krisztus sírja szépen márványozott vörös színű.²² A Kassáról (Košice, Szlovákia) származó Fájdalmas Krisztus táblán (1470–1480 körül) a profilozott sírláda festése erezett vörös márványt imitál.²³ Siklós várkápolnájának egyik fülkéjében a hátfal Szent Lászlót ábrázoló, a 15. század első negyede körül készült falképéhez az egyik kávaoldalon a fellépőre állított, egyszerű zárópárkányú, vörösen márványozott szarkofágból kiemelkedő Krisztus alakja társul.²⁴ Hasonló színezésű sírládából emelkedik ki a

¹⁷ LŐVEI 1995: 15. kép.

¹⁸ MMTö 1987: I. 351. (PROKOPP Mária).

¹⁹ JÉKELY & LÁNGI 2009: 88, 93.

²⁰ JÉKELY & LÁNGI 2009: 355.

²¹ A képre Gaylhoffer-Kovács Gábor hívta fel a figyelmet.

²² MUCSI 1978: 16, kép a 17. oldalon.

²³ A Magyar Nemzeti Galériában: RADOCSAY 1955: 347.; Galéria 1984: 45. sz.

²⁴ ILLÉS 1969: 75.b kép.

5. kép. Felülről lefelé és balról jobbra: a) Darlac (Dârlos, Románia), evangélikus templom, alexandriai Szent Katalin temetésének jelenete a szentélyben (fotó: Kovács Gábor, 2013); b) La Seu d'Urgell, székesegyházi múzeum, Pere Serra: Krisztus feltámadása a katalóniai Abella de la Conca-ból származó Mária-oltáron, 1375 (fotó: Lővei Pál, 2014); c) La Seu d'Urgell, székesegyházi múzeum, Jaume Cascalls köre: temetési jelenet a katalóniai Cubells Szent Bertalan-oltáráról, 14. század második fele (fotó: Lővei Pál, 2014); d) Narbonne, székesegyház, Vir dolorum falkép Bernard de Farges érsek (†1341) síremléke fölött (fotó: Lővei Pál, 2014)

Fájdalmas Krisztus alakja Magyarfenes (Vlaha, Románia) római katolikus temploma szentélyének 14. század végi, 1400 körüli falképén.²⁵ Az ugyancsak erdélyi Darlac (Dârlos, Románia) evangélikus templomának szentélyében alexandriai Szent Katalin temetésének késő középkorban festett jelenetén a koronás szent szépen erezett, vörös márvány szarkofágban fekszik (5a. kép); ugyanitt a Katalin-legenda bálványszobrát is sötétebb vörössel mintázott rózsaszín oszlop tartotta, sötétebb szürkén fehérrel márványozott fejezetre helyezték.²⁶

Hasonló emlékek sorolhatók az osztrák vidékekről, de Itáliából, az Ibériai-félszigetről, Dél-Franciaországból is. A gurki dómba 1340 körül festett Lázár-sír szarkofágja is vörös márványozású.²⁷ A St. Lambrecht-i Votivtafel mesterének bécsi műhelyében 1430/35 körül készült, Krisztus feltámadását ábrázoló rajzon a sárgás sírládát vörösmárvány fedlap zárja.²⁸ Az 1445 körül Bécsben tevékeny Schloss Lichtenstein mestere egyazon oltárhoz tartozott Sírbatételén és Krisztus feltámadása tábláján egyszerű, márványozott vörös színű sírládák láthatók.²⁹ A budapesti Szépművészeti Múzeum egy leválasztott itáliai falképtöredéke vörös márvány sírládjában álló Imago pietatis alakot ábrázol, hasonló motívumú, közvetlen párhuzama Folignóból ismert.³⁰ Tommaso da Modena 14. század közepi, töredékes Fájdalmas Krisztus freskója a trevisói püspöki palotából vörösen márványozott kőládát mutat.³¹ Csak egyszerű párkánnyal lezárt, sötétebb vonalakkal márványozott, vörös márvány sírláda és egyszerű vörös márványlap alkotja Krisztus sírját a katalóniai Abella de la Conca (Pallars Jussà) 1375-ban Barcelonában Pere Serra által festett Mária-oltárretablójának Krisztus feltámadása jelenetén (5b. kép).³² Az ugyancsak katalóniai Cubellsből származik a Lleida valamelyik kőfaragó műhelyében (Jaume Cascalls köre) a 14. század második felében faragott, teljes felületén festett Szent Bertalan-oltár, amelynek a szent temetését ábrázoló jelenetén a sírláda vörös-barna márványozású (5c. kép).³³ A dél-francia Narbonne székesegyházában a Bernard de Farges érsek (1311–1341) két pillér között kitöltő sírbaldachinjába befoglalt pillérfelületen megfestett Vir dolorum ugyancsak vörösre színezett sírládjából bukkan elő (5d. kép).

Ezek a síremlék-ábrázolások semmiképpen nem kapcsolhatók a vörösmárványt egyébként intenzíven használó magyarországi, ausztriai, Verona környéki kő- és sírkőfaragási gyakorlathoz – aligha következtethetünk belőlük arra, hogy vörösmárványból faragott szarkofágok hathattak volna a helyi festőműhelyek produkciójára. Még arról sem igen lehet szó, hogy akár Krisztus égi királysága, akár Szent Katalin királyi származása esetében a korabeli uralkodói temetkezési központok konkrét vörös márvány használata, szarkofágtípusa tükröződhetne ezeken az ábrázolásokon. Sokkal inkább beszélhetünk a római, majd bizánci császári előképek anyaghasználatának követéséről: a minta eredetileg az uralkodóként Krisztusnak is „kijáró” porfír³⁴ lehetett.

A 12. század végén az esztergomi Szent Adalbert-székesegyház belső terének kiterjedt vörösmárvány falburkolata tette különlegessé, amelyhez több mint háromszáz évvel később Bakócz Tamás érsek sírkápolnája is hasonlítani igyekezett.³⁵ Esztergom – és nyomában a pannonhalmi apátság egyes részletei, kőburkolatai az 1220-as években – a bizánci császári palota porfírral borított falait utánózta, a rendelkezésre álló hazai anyagból.³⁶ A homlokzatok és a belső terek akár teljes falfelülete-

25 JÉKELY & KISS 2008: 170.; képek: 172, 175.; JÉKELY 2013: 36.; 1–2. kép; GERMAN 2014: 136.; Abb. 181–182.

26 GAYLHOFFER-KOVÁCS 2013: 320.; 48. kép, illetve 314, 315.; 39. kép.

27 SANTNER et al. 2014: 69.; Abb. 42.

28 Staatliche Museen zu Berlin, Kupferstichkabinett: *Wien 1450 Kat.* 2013.

29 Kunstmuseum, Basel, illetve Bayerische Staatsgemälde Sammlungen – Staatsgalerie Augsburg: *Wien 1450 Kat.* 2013.

30 A képre Gaylhoffer-Kovács Gábor hívta fel a figyelmemet.

31 *Treviso* 1988: [7–8, 23.].

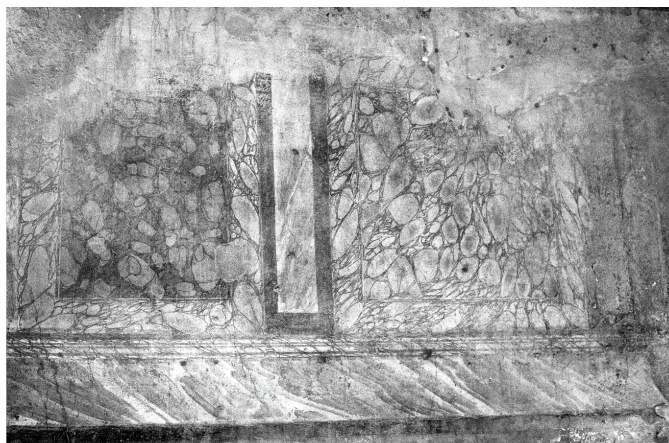
32 *Urgell* 1987: 80–81.

33 *Urgell* 1987: 86–87.

34 VASILIEV 1948; DEÉR 1959; VARGA 1994; MALGOUYRES 2003; TRONZO 2012.

35 LŐVEI 2001; LŐVEI 2004.

36 A vörösmárvány és más kőanyagok, színes díszítőkövek középkori esztergomi, illetve magyarországi

6. kép. Balról jobbra és felülről lefelé: a) Pella (Jordánia), római kori márvány falburkolat maradványa (fotó: Lővei Pál, 2006); b-c) Pompei, lakóházak római kori falfestéseinek részletei (fotó: Lővei Pál, 1997); d) Pécs, márványtáblákat utánozó falfestés az ókeresztény mauzózeum déli falán, 4. század közepe után (fotó: Lővei Pál, 2006)

inek márványlapokkal történő burkolása antik – a császárkorra jellemző, Suetonius szerint egyenesen Augustus által meghonosított – hagyományra épült (6a. kép).³⁷ A középkor századaiból különböző színű és mintázatú, dekoratív kőfelületek kiemelkedő gazdagságú példáit őrzi ma is a ravennai San Vitale (530 körül)³⁸ és a konstantinápolyi (Isztambul) Hagia Sophia-templom (532–537) (7a-b. kép),³⁹ Nagy Károly aacheni palotakápolnája (792–805),⁴⁰ a palermói Capella Palatina (1132–1189) (7c. kép),⁴¹ az isztambuli Chóra-kolostor temploma (8a. kép).⁴² Ennek a drága technikának színesen festett imitációi is vannak: még a római korban Pompei egyes házait (6b-c. kép) és például a pécsi ókeresz-

használatáról: MAROSI 1971; MAROSI 1984; LŐVEI 1992; LŐVEI 2002; HAVASI 2003; TAKÁCS 2004; HAVASI 2009a; HAVASI 2009b; LŐVEI 2010; HAVASI 2011; HEGEDŰS 2015; LŐVEI 2015.

37 BORHY 2007: 219.

38 TALBOT RICE 1968: 45. kép.

39 KIILERICH 2012.

40 CONANT 1978: 51.; ill. 9.

41 CONANT 1978: 355.; ill. 271.

42 AKŞIT 2014: 16.; képek a 21, 23, 29. oldalakon.

7. kép. Balról jobbra és felülről lefelé: a-b) Isztambul, Hagia Sophia, márványburkolatok, 530-as évek (fotók: Lővei Pál, 2015); c) Palermo, Capella Palatina, porfír- és márványburkolat, 12. század (fotó: Lővei Pál, 2014)

tény mauzóleum falait (6d. kép),⁴³ már a középkorban például a már említett lorsch-i kapuépítmény belső terét (3b. kép) és a Chóra-templom alárendeltebb részeit (8b. kép) ily módon dekorálták. Ennek a díszítésmódnak is van magyarországi tükröződése: a veszprémi Gizella-kápolna 13. század közepi apostolfigurái alatti lábazati sávot márványozott táblák festett sorozata alkotja.⁴⁴ Az 1225 és 1235 között épült, ugyancsak veszprémi Szent György-kápolna eredeti kifestéséből az építészeti tagozatok márványozásos festéséből maradtak meg részletek.⁴⁵

E rövid tanulmány témája az antikvitástól a késő középkorig ível, és valójában még vázlatnak sem tekinthető,⁴⁶ csupán szemeztetés a szempontunkból – a Kárpát-medencében mindenképpen – még alig tárgyalt emléanyagból. Abban, hogy egyáltalán felmerült bennem az ezzel való foglalkozás

43 FÜLEP et al. 1988: 16, 17.; XVI. kép.

44 TÓTH M. 1974: 75.; 53, 55. kép.

45 TÓTH M. 1974: 52.

46 A kőimitációjú épületkifestésekről eddig a magyarországi szakirodalomban csak a homlokzatokkal kapcsolatban esett szó: LŐVEI 1993; a 2005-ben D. Mezey Alice szervezésében megvalósult budapesti „Épületek homlokzati felületképzésének és színességének történetisége” konferencia keretében: BORHY 2007; SZAKÁCS 2007; BUZÁS 2007.

8. kép. Isztambul, a Chóra-kolostor temploma, márványburkolat és festett márványimitáció, 14. század második évtizede (fotók: Lővei Pál, 2015)

gondolata, igen nagy szerepe van a Tóth Máriával és természettudós kollégáival folytatott, egymást inspiráló anyagvizsgálati „pingpongozásnak”, a sajnos nem elég gyakori közös terepmunkának (például Esztergomban, Egerben, Budán), publikációknak, beszélgetéseknek.⁴⁷ A lassan negyedszázada folyó munka rám komoly hatással volt, az ötletekért köszönettel tartozom Totyinak és a többieknek.

BIBLIOGRÁFIA

- AKŞIT, İ. (2014): Museum of Chora. Mosaic and Frescoes. Akşit Kültürve Turizm Yayincılık, Istanbul.
- BORHY, L. (2007): Magán- és középületek külső falfestészete a Római Birodalomban. Magyar Műemlékvédelem XIV: 228–233.
- BUZÁS, G. (2007): Festett építészeti díszítés a 14–15. században. Magyar Műemlékvédelem XIV: 228–233.
- CLAUSSEN, P. C. (1987): Magistri Doctissimi Romani. Die römischen Marmorkünstler des Mittelalters (Corpus Cosmatorum I). Franz Steiner, Stuttgart.
- CONANT, K. J. (1978): Carolingian and Romanesque Architecture 800–1200 (The Pelican History of Art). Harmondsworth – New York, stb.
- DEÉR, J. (1959): The Dynasty Porphyry Tombs of the Norman Period in Sicily. Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- DERCSÉNYI, D. (1984): Baranya középkori templomai. Corvina, Budapest.
- DVOŘÁKOVÁ, V., KRÁSA, J. & STEJSKAL, K. (1978): Stredoveká nástenná maľba na Slovensku. Odeon – Tatran, Praha–Bratislava.
- FAWCETT, J. (1998): Cathedrals, churches and chapels. Tile, mosaic, cosmati, marble and stone pavements, ledger stones and monumental brasses. In: FAWCETT, J. (ed.): Historic Floors. Their History and Conservation. Butterworth-Heinemann, Oxford, Boston, Johannesburg, Melbourne, New Delhi & Singapore, 1–40.
- FÜLEP, F., BACHMANN, Z. & PINTÉR, A. (1988): Sopiana-Pécs ókeresztény emlékei. Képzőművészeti Kiadó, Budapest.
- Galéria (1984): A Magyar Nemzeti Galéria régi gyűjteményei. Szerk. Mojzer M., Corvina, Budapest.
- GARDNER, J. (1990): The Cosmati at Westminster: some Anglo-Italian reflexions. In: GARMS, J. & ROMANINI, A. M. (Hsgb.): Skulptur und Grabmal des Spätmittelalters in Rom und Italien. Akten des Kongresses «Sculptura e monumento sepolcrale del tardo medioevo a Roma e in Italia» (Rom, 4.–6. Juli 1985). (Publikationen des Historischen Instituts beim Österreichischen Kulturinstitut in Rom, I/10), Wien, 201–216.
- GAYLHOFFER-KOVÁCS G. (2013): Alexandriai Szent Katalin legendája három szászföldi freskón. Somogyom, Homoróddaróc, Darlac. In: KOLLÁR, T. (szerk.): A szórvány emlékei. Teleki László Alapítvány, Budapest, 287–322.
- GERMAN, K. (2014): Sakramentnischen und Sakramentshäuser in Siebenbürgen. Die Verehrung des Corpus Christi. Imhof, Petersberg.
- HAVASI, K. (2003): „1200 körüli” faragványcsoport töredékei a középkori egri székesegyházból. Az Egri Múzeum Évkönyve XXXIX: 113–188.
- HAVASI, K. (2009a): Az óbudai királyi, utóbb királynéi palota Szent Erzsébet kápolnája. A magyar királyi „udvar” építészeti emléke(i) a 13. század első évtizedeiből. In: FALVAY, D. (szerk.): Árpád-házi Szent Erzsébet kultusza a 13–16. században. (Studia Franciscana Hungarica – Magyar Ferences Tanulmányok 2.) Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány,

⁴⁷ A vörösmárvány és más díszítő kőanyagok, valamint a hozzájuk kapcsolódó színes technikák középkori és újkori magyarországi használatával összefüggő archeometriai közlemények: PINTÉR et al. 2001a; PINTÉR et al. 2001b; PINTÉR et al. 2004; LŐVEI et al. 2007; LŐVEI & TÓTH 2011.

- Budapest, 162–192.
- HAVASI, K. (2009b): 1200 körüli kisarchitektúra a középkori egri székesegyházból. Művészettörténeti kérdések és természettudományos vizsgálatok. *Archeometriai Műhely* VI/4: 65–70.
- HAVASI, K. (2011): A középkori egri székesegyház az 1200-as évek elején. Király, püspökök és újjáépülő székesegyházak a korabeli Magyarországon. Közletlen PhD dolgozat, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténet-tudományi Doktori Iskola. Budapest.
- HEGEDŰS, A. (2015): Esztergom rubintként ragyogó temploma. A Szent Adalbert-székesegyház történetének egy elfelejtett forrása. *Magyar Sion Ú. F. IX. (LI.)* 1, 132–138.
- Heinrich II (2002): Kaiser Heinrich II. 1002–1024. Katalog zur Bayerischen Landesausstellung 2002 Bamberg. Hrsg. KIRMEIER, J., SCHNEIDMÜLLER, B., WEINFURTER, S. & BROCKHOFF, E., (Veröffentlichungen zur Bayerischen Geschichte und Kultur 44/2002) Augsburg.
- HOKKYNÉ SALLAY, M. (1981): A szalonnai református templom középkori falképei. A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve XX: 53–60.
- HOKKYNÉ SALLAY, M. (1983): Középkori hónapkép-ciklus a cserkúti r.k. templomban. *Építés-Építészettudomány* XV: 229–235.
- ILLÉS, J. (1969): A siklósi várkapolna falfestményeinek helyreállítása. *Magyar Műemlékvédelem* IV (1963–1966): 69–89.
- JÉKELY, Zs. (2013): Les ateliers de peinture murale en Transylvanie autour de 1400. *Ars Transsilvaniae* XXIII: 31–54.
- JÉKELY, Zs. & KISS, L. (2008): Középkori falképek Erdélyben. Értékmentés a Teleki László Alapítvány támogatásával. Szerk. KOLLÁR, T., Teleki László Alapítvány, Budapest.
- JÉKELY, Zs. & LÁNGI, J. (2009): Falfestészeti emlékek a középkori Magyarország északi megyéiből. Szerk. KOLLÁR, T., Teleki László Alapítvány, Budapest.
- KARLINGER, H., HAGER, G. & LILL, G. (1914): Die Kunstdenkmäler von Bayern II. Die Kunstdenkmäler der Oberpfalz / Die Kunstdenkmäler der Oberpfalz & Regensburg XX. Bezirksamt Stadthof, München.
- KILLERICH, B. (2012): The Aesthetic Viewing of Marble in Byzantium: From Global Impression to Focal Attention. *Arte medievale* IV serie II., 9–27.
- Konstanz (2014): Das Konstanzer Konzil. Weltereignis des Mittelalters 1414–1418. Katalog. Hrsg. v. Badischen Landesmuseum. Konrad Theiss Verlag, Darmstadt.
- LŐVEI, P. (1992): A tömött vörös mészkő – „vörös márvány” – a középkori magyarországi művészetben. *Ars Hungarica* XX/2: 3–28.
- LŐVEI, P. (1993): Fassaden mit gemalter Quaderung bei Profanbauten des mittelalterlichen Ungarns. In: HOFRICHTER, H. (Hrsg.): Putz und Farbigkeit an mittelalterlichen Bauten. (Veröffentlichungen der Deutschen Burgenvereinigung e.V. Reihe B: Schriften, 1.) Konrad Theiss Verlag, Stuttgart, Marksburg/Braubach, 85–96.
- LŐVEI, P. (1995): A siklósi plébániatemplom szentélye és középkori falképei. *Műemlékvédelmi Szemle* V/1–2: 177–214.
- LŐVEI, P. (2001): „Virtus, es, marmor, scripta”. Red Marble and Bronze Letters. *Acta Historiae Artium* XLII: 39–55.
- LŐVEI, P. (2002): Salzburg und Gran versus Krakau, Gnesen und Wilna: Die Lieferung des Rotmarmors im Fernhandel Mitteleuropas. In: POPP, D. & SUCKALE, R. (Hrsg.): Die Jagiellonen. Kunst und Kultur einer europäischen Dynastie an der Wende zur Neuzeit. Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg, 411–421.
- LŐVEI, P. (2004): „Virtus, es, marmor, scripta”. Vörös márvány és bronzbetű. In: BODNÁR, Sz. et al. (szerk.): Maradandóság és változás. Művészettörténeti konferencia, Ráckeve, 2000. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet – Képző- és Iparművészeti Lektorátus, Budapest, 53–71.
- LŐVEI, P. (2010): Renaissance in Red and White. The use of coloured stone in Hungary at the turn of the 16th century. In: VARGA, L., BEKE, L., JÁVOR, A., LŐVEI, P. & TAKÁCS I. (eds.): Bonum ut Pulchrum. Essays in Art History in Honour of Ernő Marosi in His Seventieth Birthday. Institute for Art History of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 433–442.

- LŐVEL, P. (2015): Uralkodói kőanyagok. A király és az elit díszítőkö-használata a középkori Magyarországon. In: BENKŐ, E. & OROSZ, K. (szerk.): In medio regni Hungariae. Régészeti művészettörténeti és történeti kutatások „az ország közepén”. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet, Budapest, 79–109.
- LŐVEL, P., PINTÉR, F., BAJNÓCZI, B. & TÓTH, M. (2007): Vörös és fehér díszítőkövek, kristályos és metamorf mészkövek, márványok (Műemléki kutatások természettudományos diagnosztikai háttérrel 1.). Művészettörténeti Értesítő 56: 75–82.
- LŐVEL, P. & TÓTH, M. (2011): Középkori színes paszták, kőragasztók és festékek anyagvizsgálatai (Esztergom, Pilis, Gyulafehérvár, Kassa). Művészettörténeti Értesítő 60: 187–194.
- MALGOUYRES, Ph. (2003): Porphyre. La pierre pourpre des Ptolémées aux Bonaparte. Kiállítási katalógus, Louvre, Paris.
- MAROSI, E. (1971): Einige stilistische Probleme der Inkrustationen von Gran (Esztergom). Acta Historiae Artium XVII: 171–229.
- MAROSI, E. (1984): Die Anfänge der Gotik in Ungarn. Esztergom in der Kunst des 12.–13. Jahrhunderts. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MMTö (1987): Magyarországi művészet 1300–1470 körül. Szerk. MAROSI, E., Akadémiai Kiadó, Budapest, I–II.
- MOCSÁRY, A. (1826): Nemes Nógrád Vármegyének Historiai, Geographiai és Statistikai Esmertetése I–IV. Pest.
- Mönche (2009): Mönche, Künstler und Fürsten. 900 Jahre Gründung Kloster Prüfening. (Kunstsammlungen des Bistums Regensburg, Diözesanmuseum Regensburg, Kataloge und Schriften 38) Red. BAUMANN, M., Ausstellungskatalog, Regensburg.
- MUCSI, A. (1978): Kolozsvári Tamás Kálvária-oltára az esztergomi Keresztény Múzeumban. Magyar Helikon, Corvina, Budapest.
- Naumburg (2011): Der Naumburger Meister. Bildhauer und Architekt im Europa der Kathedralen. Naumburg, 29. Juni 2011 bis 02. November 2011. Ausstellungskatalog, 1–2., Hrsg. KROHM, H. & KUNDE, H., Michael Imhof Verlag.
- Paderborn (1999): Kunst und Kultur der Karolingerzeit. Karl der Große und Papst Leo III. in Paderborn. Katalog der Ausstellung Paderborn 1999, 1–2. Hrsg. STIEGEMANN, C. & WEMHOFF, M., Verlag Philipp von Zabern, Mainz.
- PINTÉR, F., SZAKMÁNY, Gy., DEMÉNY, A. & TÓTH, M. (2001a): „Vörös márvány” műemléki kőanyagok eredetének kutatása. Földtani Kutatás XXXVIII/ 2: 21–23.
- PINTÉR, F., SZAKMÁNY, Gy., LŐVEL, P., TÓTH, M. & DEMÉNY, A. (2001b): „Vörös márvány” faragványok nyersanyaglelőhelyeinek kutatása. Műemlékvédelmi Szemle 15: 53–70.
- PINTÉR, F., SZAKMÁNY, Gy., DEMÉNY, A. & TÓTH, M. (2004): The provenance of “red marble” monuments from the 12th–18th centuries in Hungary. European Journal of Mineralogy 16: 619–629.
- PROKOPP, M. (1983): Italian Trecento Influence on Murals in East Central Europe particularly Hungary. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- RADOCSEY, D. (1955): A középkori Magyarország táblaképei. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- RADOCSEY, D. (1977): Falképek a középkori Magyarországon. Corvina Kiadó, Budapest.
- Ratisbona (1989): Ratisbona sacra. Das Bistum Regensburg im Mittelalter (Ausstellungskatalog, Diözesanmuseum Obermünster). Verlag Schnell und Steiner, München–Zürich.
- SANTNER, M., BURSZÁN, R., RIEDEL, J. & BAATZ, W. (2014): Die gotischen Wandmalereien in der Vorhalle des Gurker Doms. Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege LXVIII: 61–75.
- ŠÁŠKY, L. (1967–1968): Stavebný vývoj kostola v Starej Haliči. Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok 4: 349–365.
- SZABÓ, F. (1936): Borsod megye Árpád-kori templomai. Miskolc.
- SZAKÁCS, B. Zs. (2007): Homlokzatok színessége a romanikában. Magyar Műemlékvédelem XIV: 222–227.
- TAKÁCS, I. (2004): Az 1200 körüli márványművesség néhány emléke. In: BODNÁR, Sz. et al. (szerk.): Maradandóság és változás. Művészettörténeti konferencia, Ráckeve, 2000. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet – Képző- és Iparművészeti Lektorátus, Budapest, 39–52.

-
- TALBOT RICE, D. (1968): *Byzantine Art*. Penguin Books, Harmondsworth, stb.
- TÓTH, M. (1974) *Árpád-kori falfestészet*. (Művészettörténeti Füzetek 9.) Akadémia Kiadó, Budapest.
- Treviso* (1988): Museo Diocesano di Arte Sacra. Treviso 7 Maggio 1988. Realizzazione: MARIN, D. A.
- TRONZO, W. (2012): *Medieval Porphyry. The Subliminal Narratives of a Material*. In: *Le plaisir de l'art du Moyen Âge. Commande, production et réception de l'œuvre d'art. Mélanges en hommage à Xavier Barral i Altet*. ePicard, Paris, 45–53.
- Urgell* (1987): Cathedral and Diocesan Museum of Urgell. La Seu d'Urgell.
- VARGA, L. (1994): II. Roger szicíliai király porfír szarkofágjainak jelentéséről. *Ars Hungarica* XXII: 7–14.
- VASILIEV, A. A. (1948): *Imperial Porphyry Sarcophagi in Constantinople*. *Dumbarton Oaks Papers* 4. Cambridge, Massachusetts, 3–26.
- Wien 1450 Kat.* (2013): *Wien 1450 – der Meister von Schloss Lichtenstein und seine Zeit*. Ausstellungskatalog Belvedere. Hrsg. HUSSLEIN-ARCO, A., Wien.